

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԵՐ

ՌԻԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ

Ապրիլ 7-14-ի օրերը Հայ երուսաղեմի համար եղան խամրալավ ու ոգեցնող օրեր: 1967 թուականն ասդին ֆաղաական իրադրությունաց հետեւանօք խմբային ուխտագնացութեանց ալիք դէմի Հայ երուսաղեմ հանգած էր: Հին օրերու փառքին կարօք երուսաղեմացիք գրեթէ ֆառատուն տարի յետոյ կարծէ նորակնունք կը դառնային հայ ուխտաւորներու աղօթքի ներկայութեամբ՝ Հայ երուսաղեմ ուխտ այցելութեամբ: Սրբոց Յակոբեանց Մայրականն անօրինակ ուրախութեամբ կը լեցուէր Ամերիկայէն, Գանասայէն, Յրանսայէն եւ աշխարհի տարբեր երջաններէն երուսաղեմ ժամանած հայ ուխտաւորներու մոմաւառութեամբ: Աղօթահաւաք Սրբոց Յակոբեանց վանքն ուխտաւորաց համար կը դառնար հաւասփի կենսաւորման աղբիւր: Հոգեդարար ու սրբազան արարողութեանց ծոխութեան մէջ կը վերամկրտէր հայու հոգին: Անբացատրելի կը թթխմորէր բոլորիս հաւասփի կեանքին մէջ: Անեսանելի մտաւած մեր հայրեր կ'առաջնորդէր մեր հարց հաւասփի կեանքին հետ հաղորդակցութեան: Հնաբոյր, բայց ոչ հնացեալ Սրբոց Յակոբեանց վանքի դասերուն մէջէն նոր ծայն մը կը լսուէր, որուն մէջ ուժականացած՝ նոր տեսիլով մը կը լեցուէր բոլորիս հոգեւոր կեանքը: Դէմի նոր երուսաղեմ: Մեր կեանքին մէջ կը թթխուէր երուսաղեմը, կը դառնար նոր երուսաղեմ, ու կը նորոգէր մեր մէջ հին մարդը:

Հինգշաբթի՝ 8 ապրիլին, Ընթերցաւ Ս. Պատարագով կը կլանուէին սրբազան արարողութեանց հոգեւոր հոսանքին ալիքներուն մէջ: Սրբոց Յակոբեանց Մայր տաճարին մէջ արեւի լոյսին փոխաւէն Քրիստոսի փառքը կ'իշխէր: Կանթեղներու աղօթ յոյսերուն մէջ արեւի խօսուն ու ճառագայթող դասական կը վերածուէին առաւելոց կեանքն ու մարտիրոսութիւնը: Սուրբ Պատարագի մէջ ամէն վայրկեան կը զգայինք առաստաղ տէր աստուածային շնորհաց, որուն մէջ կ'աղբիւրէր «ա-

ռաւել կեանք»՝ Քրիստոսով տրուած: Սուրբ Պատարագի խորհուրդին հաստատում էր, արդարեւ, որուն մէջէն հաւատացեալին հետ միութիւն մը կը հաստատէին մեր հայրերը: Տաճարի դասերէն ներաւանցելով՝ աշխարհի լոյսը կը վերածուէր հոգեւոր կեանք տարածող լոյսի մը: Քրիստոս կը դասաւորուէր եւ նոյն Պատարագին կը հրաւիրէր զմեզ բոլորս: Քիչ յետոյ աշխարհի առջեւ կը խոնարհուէր Աստուծոյն ու մէկ առ մէկ կը լուար իր առաւելներու աղօթած ոտները եւ դասուէր կուտար բոլորիս՝ կեանքն աղբիւր խոնարհութեամբ: Այս դասերը կը ներկայացուէր արարողական կեանքի այնքան ծոխութեամբ ու վերութեամբ, որ չէինք կրնար չազդուիլ ու չլուզիլ: Ուխտաւոր դառնալու գիտակցութիւնը կը գործէր երկու իմաստով: Գիտակցաբար մեր հայրերը առաջնորդած էին Սուրբ Տեղերը, բայց կը զգայինք, որ Սուրբ Տեղեաց մէջ կ'արձագանքէր ծայն մը, որու թրթրացումը կը դառնար մեր էութեան աղբիւրը: Մա այն դասին էր, երբ մէջ կը ներգործէր հաւասփի կեանքին նորոգութիւնը՝ նոր ուխտ մը կը հաստատէինք Աստուծոյ հետ, ու ծառայութեան նոր դասին կը կնիւնէր մեր աղօթքի տան հետ: Աւագ հինգշաբթի, ամբողջ օրը, կլանուած եկեղեցական արարողութիւններով, Քրիստոսով հարստացած, մեր մէջ կը զսնէինք չմարմնաւորուած երազանքներ, որմէ սակայն, որդէ արիւնք մեր հաւասփին, դեռ չէին մեծած մեր հոգեւոր կեանքի երակներու մէջ:

Քրիստոս՝ նոր արեւալոյսը աշխարհի կեանքին մէջ: Սնոր հայած ճամբան կը դառնար խաչի ճանապարհ ու այլ խօսով՝ կեանքի ճանապարհ, բոլոր անոնց համար, որոնք հետեւեցան ու դիտէին հետեւէն անոր դասաւորուած կեանքի օրինակին: Արարողութեանց մէջ սուգաւոր աղօթքի մեր կեանքը կը նմանէր ջուրերուն վրայէն զացող այն նաւուն, որը երբեմն խաղաղ ու երբեմն փոթորկոտ ջուրերուն մէջէն կանցնէր: Շաբաթ՝ 10 ապրիլին, լոյսի դասմա-

կան արարողութեան ընթացքին կ'աղ-
րենք մեր կեանքի ամենէն դառն փորձա-
ռութիւններէն մէկը: Սուրբ Յարութեան
սաճարին մէջ հաւատաւ խելագարած
ամբոխը իր ներկայութիւնը կը վերածէր
աշխարհի մարդկութեան կեանքի հա-
յելիին: Անբացարեւի փծակի մը մէջ
խառն աղբիւրներ ու զգացումներ գրե-
թէ կը ցնցէին բոլոր հոգեւոր կեանքին
անդորրը: Այդ դասին մերկայ ժողո-
վուրդը իր վերայ կը վերցնէր կարծէք
Քրիստոս խաչին վրայ բարձրացնելու
դարձականութիւնը, մինչեւ որ գերեզ-
մանի լոյսով նոր կերտարան կը հազ-
նէր սաճարին մէջ խոնուած բազմու-
թիւնը: Լոյսերու հեղեղ, խունկերու ա-
նուշահոտ բուրմունքով գինովցած,
զանգակներու դողալներով աւե-
տուած Քրիստոսի հրաշափառ յարու-
թիւնը կը տեսնէինք մեր հաւատքի այգե-
րով: Հոգիները կը լեցուէին: Ինչո՞ւ կ'ե-
լինէր չ'կը լեցուէին: Բացարեւել ու
նկարագրելը կարելի չէ: Պէ՛տ է ըլլալ
այնտեղ ու աղբիւր ամէն ինչ: Սիւայն թէ
լուռ հաղորդութեամբ: Քրիստոսի յարու-
թեան լոյսին խորհուրդով կը կերտա-
րանափոխուէր ամբոխը: Ամբոխը կը
վերածուէր եկեղեցիի, ու եկեղեցին
կազմող հաւատացեալներու հաւատքին
սլափը կը կենսորոնմար Աստուծոյ եւ իր
միջեւ հաստատող ուխտին վրայ:

Սուրբ Յարութեան լոյսի արարողու-
թենէն յետոյ կենսախիւնը բնութեան
գիրկին մէջ հայ սկաւռներու երգին ու
ծայրին մէջ նոր արձագանք կը դառ-
նար Քրիստոսի յարութիւնը: Սիւայն թէ
Սուրբ Յարութեան սաճարէն մինչեւ Սրբոց Յա-
կոբեանց վանք սկաւռները մեզ կ'ա-
ռաջնորդեն խանդավառութեան աւե-
տաբեր սրամարդկութեամբ: Երուսաղէմ
Սուրբ Բաղայի նեղիկ փողոցներուն
մէջէն փայլող ամբոխին հետ կը փայլէր
Քրիստոս, որուն խօսքը մեր հոգիներուն
մէջ կը թրծուէր. «Ես եկի զի առաւել
կենան ունիցիս»:

Նոյն օրը՝ երեկոյեան, ճրագալոյցի
Սուրբ Յարութեան Պատարագ՝ Սրբոց
Յակոբեանց Սայր սաճարին մէջ: Ուխ-
տաւոր հաւատացեալները յափճակու-
թեամբ լոյսին կ'երթային: Լոյսին մէջ
կը ծնէր նոր կեանքը: «Տէր, ողորմեա»
ժարականը կը յայտարարէ Յիսուսի
յարութիւնը: ճրագալոյցի Սուրբ Հա-
ղորդութիւնը կը դառնար լոյսը մեր հո-

գիին: Չասիկը կ'իջնէր հայու կեանքին
մէջ: Սրբոց Յակոբեանց Սայր սաճա-
րին մէջ կը հոգեկեցուէր նոր մարդը,
հայ րիստոնէան՝ վաղուան Եկեղեցիի
դառնալու տեսիլով ու յոյսերով:

Կիրակի՝ 11 ապրիլին, Հայ Երուսաղէ-
մը կ'աղբէր անմախքնաբար Չասիկ մը:
Սուրբ Յարութեան թօնը ներթափան-
ցած էր ամէն հայ տունէ մերս: Սրբազան
Պատարագի արարողութենէն յետոյ
Սրբոց Յակոբեանց Սայրականի բա-
կին մէջ տեղի կ'ունենար աւանդական
անդաստանի արարողութիւնը՝ նախա-
զահութեամբ դաստիարակ սրբազան
հօր՝ Նորին Ամենադատութիւն Տ.
Թորոս արեւոյիսկողոտսի՝ իր շուրջ
ունենալով բարձրաստիճան հոգեւորա-
կաններ, վարդապետներ եւ հաւատա-
ցեալ ամբոխը: Անդաստանի արար-
ողութեան աւարտին դաստիարակ սրբա-
զան հայրը դատարարուէր կ'ընդունի
ուխտաւոր հաւատացեալները դաս-
տիարակութիւն Սայր հաղիթին մէջ: Իր
խօսքին մէջ դաստիարակ սրբազանը սի-
րով կ'ողջունէր անոնց ուխտի այցը Հայ
Երուսաղէմ եւ աղա լայնօրէն կ'անդ-
րադառնայ Հայ Երուսաղէմի առաջնու-
թեան: Ուխտաւորներու համար այս
սրբազան դասը ոգեւորող էր. հոգեւոր
նոր կաթ մը կը ստեղծուէր Հայ Երուսա-
ղէմի ու արժանաւոր աղբիւր մեր ժո-
ղովուրդի զաւակներուն միջեւ: Խան-
դավառութեան չափը հետզհետէ կ'ու-
ճանար եւ իր զազաթնակէտին կը հաս-
նէր երկուարբթի՝ 12 ապրիլին, երբ
Սրբոց Յակոբեանց Սայրականին մէջ
Սրբազան Պատարագ կը մատուցէր Ա-
մենադատաւոր դաստիարակը: Յընթացս
Սուրբ Պատարագի արժանաւոր իր
խօսքին մէջ ան դասաւոր կը յղէր ուխ-
տաւորներուն իրենց հետ տեսնելու հա-
մար դէպքի Երուսաղէմ ուխտի գալու
փափաքը, որովհետեւ յարաւոր հոգեւոր
կաթ մը ստեղծուէր դարձուր հայ վան-
քին ու հայ ուխտաւոր հաւատացեալին
միջեւ: Այս բոլորի կը յաջորդէ չորեք-
շաբթի՝ 14 ապրիլին, Ալեք եւ Մարի Մա-
նուկեան դորեկանի տրախին մէջ կազ-
մակերթուած գեղարուեստական ծա-
գիրը՝ կազմակերթութեամբ դորեկան-
ի սաներուն ու երուսաղէմահայ ա-
րուեստագէտներու: Ինչպէս ոգեւորող էր
երեկոյն, ուխտաւոր հաւատացեալներու
հոգիները հարստացած էին արդէն: Բո-

լորիս մէջ նոր խորհուրդ կը դառնային հայրենին ու Սուրբ Էջմիածինը: Մայր հայրենին ու Սուրբ Էջմիածինն արծազանգ կը դառնային Դայ Երուսաղէմի սրբաւեղեաց մէջ: Դոգիները վերամշակուած էին: Աստուածադարձն մեր կեանքը իմաստաւորելու կոչումը առաւել շեշտով մը կը զգայինք մեր մէջ: Դաւաճի այս զինակցութեամբ մեր հայրերը կ'առաջնորդէին մեր հայրերու

հաւատքի կեանքին աղբիւր՝ Սրբութիւն Սրբոց Սուրբ Էջմիածին՝ անդ թոճելու համար մեր հոգիներուն մէջ խմորուած հաւատքի նոր կեանքը եւ հասկնալու Գարեգին Վեհափառի դասգամը՝ թէ 1700-ամեակը ողբէ Է դարձնենք նոր հոգեզգալուստը Բիւսոնեական մեր հաւատքի կեանքին մէջ:

Յովնան աւր. ՏՐՏՏՐԵԱՆ
16 ապրիլ 1999 թ.

ՈՒՒՏԱՒՈՐԻՆ

Երուսաղէմի Հայոց Ս. Փրկիչ վանքի գերեզմանատան մէջ համեստ գերեզմանաքար մը կայ, վրան ալ պարզ արձանագրութիւն մը. «Անճանօք ուխտաւորին»: Այս խորհրդաւոր տապանաքարը գտնուել տուած է Երուսաղէմի հոգեւոյն Եղիշէ Պատրիարք Դուրեանը՝ 1925 թուականին:

Այս ուխտաւորը իսկապէս որ անանուն, ծագօթ է իր քարի գործերով: Արդարեւ, Ֆելիքս Ֆապր անուն դոմինիկեան կրօնաւոր մը, որ 1479 եւ 1483 թթ. ուխտաւորաբար Երուսաղէմ գտնուած է, 1479 թ. Երուսաղէմի մէջ հանդիպած է հայաստանցի ուխտաւորի մը, որ կը տեսնէ թէ Ս. Փրկիչ վանքը մեծագումար պարտքի տակ կը հեծէ, ու պարտապահանջները կը գրաւեն նոյն վանքն ու կը ձեռնարկեն զայն վաճառելու: Այս ուխտաւոր վանքի քոյր պարտքերը կը վճարէ, աւերեալ մասերը կը նորոգէ եւ կը նստի Ս. Յակոբի միաբանութեան: Ասոր համար ալ հոգեւոյն Դուրեան Պատրիարքի համարելիք նախաձեռնութիւնը՝ տապանաքար մը գտնուելու այս անճանօք ուխտաւորի շիրիմին, եւ նաեւ յարգելու քոյր անոնք՝ որոնք դարերն էլ վար Հայաստանի ճամբաներէն ուխտի գացեր են Երուսաղէմ, Սուրբ Տեղերը, համբարած Քրիստոսակոյն աշխարհը, եւ երջանիկ մահախններ իբրեւ վերադարձած հայրենիք իրենց համազգիներու մէջ վայելելով սէր եւ յարգանք... Այս յիշատակին մէջէն, կրնանք հասկնալ, թէ ինչու քրիստոնէութեան Հայաստանի պետական կրօն հռչակման առթիւ նախաձեռնուած յայտագիրներէն ամենէն հետաքրքրականը եւ անշուշտ ժողովրդականը ուխտագնացութեան յայտագիրն է:

Ուխտագնացութիւնը անճանօթ չէ մեզի հայերու, թէն մեր սերունդը գրեթէ մոռցած է այդ սրբազան աւանդութիւնը:

Ուստի այս օրերուն, երբ կը նախաձեռնենք 1999 թ. ուխտագնացութեանց, լաւ կ'ըլլայ որ հպանցիկ կերպով անդրադառնանք ուխտին, ուխտաւորին եւ ուխտագնացութեան:

Ուխտը դաշինք է, երդում է, խոստում է, յանձնառութիւն է, տառապանք է, յաղթանակի եւ նուաճումի ուրախութիւն է:

Մարդն է, սակայն, ուխտաւորը, եւ ուխտաւորութիւնը մարդուն կարողութիւնն է տեղափոխելու, յառաջանալու դէպի սուրբ վայրերը, եւ որով ուխտաւորը իր անձին համար կ'ապահովէ հոգեւոր շահ մը:

Աղամը իր առաջին ուխտաւորը, դրախտէն իր արտաքսուելէն յետոյ...: Ուխտաւոր էին իդրաքեր կիները, երբ Միաշաքարի առաւօտուն կ'երթային գերեզման, օծելու համար մարմինը Քրիստոսին: Երուսաղէմէն էր, Նազաբէթէն էր, Բեթղեհէմէն էր, Յորդանան գետէն էր ուխտավայրը, ուր կը փութային առաջին քրիստոնէաները հին աշխարհի հեռուոր ծագերէն, Ֆրանսայէն, Սպանիայէն եւ Հայաստանէն: Ուխտաւոր էին մարտիրոսներու գերեզմաններուն այցի գացողները, անոնք՝ որոնք կը փորձէին գտնել եւ ապա պահպանել սուրբերու եւ նահատակներու նշխարները, յետոյ անոնց վրայ մատուցել կառուցանելու համար...:

Մենք հայերս՝ ալ ունենք եւնք մեր ուխտի ճամբաները, աւանդութիւնները, երգերը, տաղերը, մեր նշխարաց գիտները, մեր ներշնչման աղբիւրները, մեր սուրբ աղբիւրները, լեռներու կատարները: Լուսաւորիչ, ինք, Կեսարիայէն